

מיתת שרה ועקידת יצחק

[א] רש"י בראשית כג, ב

לספוד לשרה ולבכיתה - ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק, לפי שעל ידי בשורת העקידה שנודמן בנה לשחיטה, וכמעט שלא נשחט, פרוחה נשמתה ממנה ומתה.

(1) מה הפירוש שיצחק "כמעט שלא נשחט", הרי היה צריך להאמר "וכמעט שנשחט"? נראה על כך בגו"א.

[ב] גור אריה שם אות ז

וכמעט שלא נשחט. פירוש כמעט שלא גמר דבריו לומר שלא נשחט - פרוחה רוחה, כך פירש מהרא"י. משום דהוקשה לו דאם המבשר אמר שלא נשחט, אם כן למה מתה. ואין מוכח כך בפסיקתא, והכי איתא שם; אמרה ליה [שרה ליצחק], ויי לברא דעלובתא [אוי לבן המסכנה], אלולי דאמר הקב"ה "אל תשלח ירך וגומר" (בראשית כב, יב) היית שחוט. לא הספיקה לומר דבר הזה, עד שיצאת נשמתה, הדא הוא דכתיב "ויבא אברהם וגו'" [הרי ששרה ידעה שיצחק לא נשחט, כי המבשר הוא יצחק בעצמו]. אלא נראה מפני ששמעה דכמעט נשחט, ודבר מועט היה שלא נשחט, לפיכך נבהלה. שכן דרך אדם להיות נבהל כאשר ישמע כי בדבר מועט היה נעשה לו ענין זה:

(2) אך לפי זה, מדוע כתב רש"י "כמעט שלא נשחט", ולא "כמעט שנשחט"? ועוד, אף אם נעלים עין מתיבת "שלא", מהי כפילות לשון רש"י "שנודמן בנה לשחיטה", "וכמעט (ש)לא נשחט". האם אין זה יתור לשון? נעיין בדברי המדרש הדומים למדרש שהביא הגו"א.

[ג] קהלת רבה ט, ז

נטל את יצחק והעלהו הרים והורידו גבעות, והעלהו לראש הר אחד גבוה ותלול, ובנה מזבח וסדר מערכה ועקדו עליו, ונטל המאכלת לשוחטו, ואילולי שבא מלאך ואמר לו "אל תשלח ירך אל הנער" כבר שחטו. וכשבא אל אמו, אמרה לו היכן היית בני. אמר לה, נטלני אבא והעלני הרים והורידני גבעות והעלני להר אחד, ובנה מזבח, וסדר מערכה ועקדני עליו, ונטל מאכלת לשוחטני. אילו לא בא מלאך אחד מן השמים ואמר לו "אברהם אברהם אל תשלח ירך אל הנער" כבר הייתי שחוט. כיון ששמעה שרה אמו כך, צווחה ולא הספיקה לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתה, דכתיב "ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכיתה", מהיכן בא, מהר המוריה בא.

(3) הרי שיצחק עומד לפני אמו חי וקיים, ובכל זאת אמו מתה, וכפי שהצביע על כך הגו"א. אם לא נבאר כביאור הגו"א, מה יכולה להיות הסבה שהביאה למיתת שרה? נעיין בהמשך דברי המדרש שם.

[ד] המשך המדרש הנ"ל

רבי יהודה בר' סימון אמר, היה אברהם מהרהר בלבו ואומר, תאמר שמא פסלות היה בבני, ולא נתקבל. יצתה בת קול ואמרה לו אברהם אברהם, "לך אכול בשמחה לחמך וגו' כי כבר רצה האלקים את מעשיך", רצה האלקים את קרבנך.

(4) הרי שאברהם אבינו לא חשש מכך שיצחק הועלה על המזבח, אלא אדרבה, חששו היה מכך שיצחק הורד מהמזבח. וא"כ כך נאמר שזה גם היה חששה של שרה. ולכך דוקא מחמת שיצחק עומד לפני שרה חי וקיים, זה גרם למותה של שרה. ומישוב הלשון "שלא נשחט".

(5) אך אם כן לשון רש"י הנ"ל קשה מתיבה אחרת, שכתב "וכמעט שלא נשחט", ולדברינו היה לו לומר "שלא נשחט", ולדלג לגמרי על תיבת "כמעט".

כדי ליישב זאת, נלמד כמה פסוקים בפרשת העקידה.

[ה] בראשית כב, יא-יט

(יא) וַיִּקְרָא אֵלָיו מִלְאָךְ ה' מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אֲבִרְהָם אֲבִרְהָם וַיֹּאמֶר הַנְּנִי: (יב) וַיֹּאמֶר אֵל תְּשַׁלַּח יָדְךָ אֶל הַנְּעָר וְאֶל תַּעֲשֵׂה לּוֹ מְאוּמָה כִּי עֵתָה יִדְעָתִי כִּי יִרְאֵה אֱלֹקִים אֶתָּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֵךְ אֶת יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: (יג) וַיֵּשֶׂא אֲבִרְהָם אֶת עֵינָיו וַיִּרְאֵה וְהִנֵּה אֵיל אַחֵר נֹאָחַז בְּסִבְבָּהּ בְּקַרְנָיו וַיִּלֶּךְ אֲבִרְהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֵלְיָהּ תַּחַת בְּנוֹ: (יד) וַיִּקְרָא אֲבִרְהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יִרְאֵה אֲשֶׁר יֹאמֶר הַיּוֹם בְּהַר ה' יִרְאֵה: (טו) וַיִּקְרָא מִלְאָךְ ה' אֵל אֲבִרְהָם שְׁנֵית מִן הַשָּׁמַיִם: (טז) וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁפָּעֵתִי נְאֻם ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֵךְ אֶת יְחִידְךָ: (יז) כִּי בָרַךְ אֲבִרְכָךְ וְהִרְבָּה אַרְבָּה אֶת זַרְעֲךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחֲזוֹל אֲשֶׁר עַל שַׁפְתַּי הֵימָּה וַיִּרְשׁ זַרְעֲךָ אֶת שְׁעַר אֵיבָיו: (יח) וְהִתְבָּרְכוּ בְּזַרְעֲךָ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֲקֵב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקִלִּי: (יט) וַיֵּשֶׁב אֲבִרְהָם אֶל נְעָרָיו וַיִּקְמוּ וַיִּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שֶׁבַע וַיֵּשֶׁב אֲבִרְהָם בְּבְאֵר שֶׁבַע:

(6) שאלה ראשונה: בפסוק טז נאמר "כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחדך". למה מתייחס עשיה זו? אין לומר לנסיין העקידה, כי זה נזכר לאחרינו "ולא חשכת וגו'".

(7) שאלה שניה: מלאך ה' הופיע פעמיים, אך רק בפעם השניה ברך את אברהם [פסוקים יז, יח]. מדוע לא נתברך אברהם אבינו בפעם הראשונה? מה היה חסר שהברכות כבר יאמרו בפעם הראשונה?

נעיין בדברי רש"י בפסוק יב.

[ו] רש"י בראשית כב, יב

(יב) אל תשלח – לשחוט. אמר לו אם כן לחנם באתי לכאן, אעשה בו חבלה, ואוציא ממנו מעט דם. אמר לו, אל תעש לו מאומה, אל תעש בו מום: כי עתה ידעתי - אמר רבי אבא, אמר לו אברהם, אפרש לפניך את שיחתי; אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע, וחזרת ואמרת לקח נא את בנך, עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער. אמר לו הקב"ה, לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה. כשאמרתי לך לקח, מוצא שפתי לא אשנה, לא אמרתי לך ששחטהו, אלא העלהו, אסקתיה אחתיה [העלה והורד]:

רצונו של אברהם להוציא "מעט דם" תמוה מאוד. הרי הקב"ה אמר לו שכל הענין נעשה בשביל נסיון, והנסיון נגמר. א"כ מהו פשר השתוקקות אברהם אבינו להמשיך בדבר שהוא מעבר לרצונו יתברך? ובעל כרחך שאברהם אבינו הבין שזהו רצון ה' להוציא "מעט דם", וכיצד הגיע אברהם למסקנה זו? אמנם נדייק בלשון רש"י ונראה, שטענת אברהם היא "אם כן לחנם באתי לכאן". וכוונתו היא, שאם היה מדובר רק בנסיון גרידא, לשם מה היה על אברהם לטלטל בדרכים, הרי הנסיון היה יכול להעריך בחצירו האחורי של ביתו. ובעל כרחך שרצון ה' הוא שיעשה מעשה בהר המוריה שיקדש את ההר לדורות. ועל כך ביקש אברהם להוציא "מעט דם".

(8) שאלה שלישית: אם כן, מהי באמת תשובת הקב"ה לטענת אברהם "אם כן לחנם באתי לכאן"?

(9) שאלה רביעית: מדוע אברהם אבינו משתמש עם תיבת "חבלה" ["אעשה בו חבלה"], והקב"ה משיב לו בתיבת "מום" ["אל תעש בו מום"]?

(10) שאלה חמישית: לפי הסבר הקב"ה ["אסקיה אחתיה"], מהי התועלת בהעלת יצחק והורדתו, אם אין כאן שחיטה?

נעיין בדברי רש"י בפסוק יג.

[ז] רש"י בראשית כב, יב-ג

(יג) והנה איל - מוכן היה לכך מששת ימי בראשית: אחר - אחרי שאמר לו המלאך אֵל תשלח ידך, ראהו כשהוא נאחז. והוא שמתרגמינן אֵל וזקף אברהם עינוהו בתר תרה אליו: בסבך - אילן: בקרניו - שהיה רץ אצל אברהם, והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו - מאחר שכתוב ויעלהו לעולה, לא חסר המקרא כלום, מהו תחת בנו, על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר; יהי רצון שתהא זו כאילו היא עשויה בבני, כאילו בני שחוט, כאילו דמו זרוק, כאילו בני מופשט, כאילו הוא נקטר ונעשה דשן:

(11) שאלה ששית: מה רוצה כעת השטן, כשהכל כבר נגמר, זהו סתם **SORE SPORT**. הרי זהו הקרבן הרביעי שהקריב עד כה אברהם, ולא מצאנו שהשטן התנגד לקרבנות הקודמים, ובמה שונה האיל?

[ח] ספור אמיתי

כשהייתי ילד בן עשר, אבי ע"ה לקחני למרן הרב יצחק הוטנר זצ"ל. רב הוטנר זצ"ל שאלני מהו הפסוק המסיים את העקידה, והשבתי לו שזהו פסוק יב [אל תשלח ידך אל הנער]. מרן זצ"ל השיב לי שאם העקידה היתה מסתיימת שם, העקידה היתה רק 10% מה שהיא באמת. שאלתי אותו איפה הם 90% הנותרים, והוא השיב לי שהם נמצאים בהקרבת האיל. ילדות שהיתה בי גרמה לי לומר לו "מה פתאום?", והוא ענה לי "כשתגדל אולי תבין". הבה נבדוק את היסוד שהצביע עליו מרן זצ"ל.

(11) נעיין דברי הכלי יקר, העונים על השאלה הראשונה שלנו.

[ט] כלי יקר בראשית כב, טז

מדקאמר "ולא חשכת את בנך" שמע מינה כי "עשית" הוא ענין אחר... על כן נראה לפרש לפי שבכל עבודה אמר 'יהי רצון כאילו בני שחוט כו', הרי כאילו עשה שני מעשים; כי הקרבת האיל עשה בפועל ממש, והקרבת בנו במחשבה. לכך נאמר "יען כי עשית הדבר הזה", היינו עשיית ההקרבה, כי בזכות הקרבנות נאמר לו כל הבטחות, "ולא חשכת את בנך" היינו מלהזכירו בכל עבודה ועבודה.

(12) הרי מבואר שהקרבת האיל היא חלק חשוב ביותר בעקידה. ולא רק זאת, אלא הקרבת האיל הוזכרה לפני עצם נסיון העקידה [יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך וגו']. ומיושבת שאלה ראשונה. אך מהו טעם הדבר?

[י] ויקרא כו, מב

וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאָף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאָף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזַכֵּר וְהָאָרֶץ אֲזַכֵּר:

[יא] רש"י שם

זכרתי את בריתי יעקוב - ולמה לא נאמרה זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח.

(13) מבואר מכאן שאין האיל תחליף ליצחק, וכן אין האיל במקום יצחק, אלא האיל הוא יצחק, עד שאפר האיל נקרא אפרו של יצחק, ואין צורך להזכר ביצחק, כי האפר של האיל מונח ע"ג המזבח.

(14) אמור מעתה; בלי האיל יצחק כמעט נשחט, אך על ידי האיל נחשב שיצחק נשחט בפועל. כי זו היתה תפילת אברהם שהאיל יחשב ליצחק, וכמבואר ברש"י פסוק יג. ואינו דומה "כמעט נשחט" ל"נשחט" ממש ובפועל. ומיושבת השאלה השנייה, שמתן השכר המתין עד להקרבת האיל, כדי להרבות שכרו.

(15) ולכך שפיר מובן מה תהיה תשובת הקב"ה על שאלת אברהם "אם כן לחנם באתי לכאן", כי לא כמחשבת אברהם מחשבת הקב"ה; אברהם חשב שלא יעשה דבר למעשה, ולכך תמה מאין יתקדש ההר לדורות, אך הקב"ה ידע מהקרבת האיל, וא"כ ההר יתקדש על ידי הקרבת האיל. ומיושבת השאלה השלישית.

(16) ולפי זה מדויק היטב לשון רש"י, שאברהם אמר "חבלה", והקב"ה השיב "מום", כי אברהם שלא ידע על האיל, חשב שיצחק אינו קרבן, ולכך הפגיעה בו תיחשב "חבלה". אך הקב"ה שידע שיצחק הוא קרבן, רק ההקרבה תהיה על גוף האיל, כינה את הפגיעה ביצחק בשם "מום", שזהו שם פסול הנאמר דוקא בקרבנות. וקדושת הקרבן נעשתה ע"י אסקיה ואחתייה, ומיושבות השאלות הרביעית והחמישית.

(17) הואיל והאיל מביא את העקידה לפסגה חדשה, מ"כמעט נשחט" ל"נשחט" ממש, לכך ברי הוא שהשטן יתנגד להקרבת האיל, כפי שהשטן התנגד לעקידה קודם האמירה "אל תשלח ידך אל הנער" [שנהפך לנהר, לזקן, וכיו"ב]. כי השטן המתנגד לעקידה, יתנגד ביתר שאת להקרבת האיל, שזהו ה"בפועל" של העקידה. ומיושבת השאלה הששית.

(18) הרי שיצחק לבסוף אכן "נשחט" באמצעות האיל. אך מהו הגדר של יצחק מהרגע שהורד מהמזבח עד שהאיל הועלה? לכשנעמוד על כך נראה, שאותו זמן שהוא "ביני לביני" היה יצחק בגדר "כמעט שלא נשחט", כי אמנם לבסוף אכן נשחט, אך "כמעט שלא נשחט", ושרה מתה בדיוק באותו זמן, ולא שמעה על הקרבת האיל.
(19) נעיין שוב בלשון המדרש שפתחנו בו, ונמצא שהדבר מבואר שם להדיא;

[יב] קה"ר ט, ז

אילו לא בא מלאך אחד מן השמים ואמר לו "אברהם אברהם אל תשלח ידך אל הנער" כבר הייתי שחוט. כיון ששמעה שרה אמו כך, צווחה ולא הספיקה לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתה, דכתיב "ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה", מהיכן בא, מהר המוריה בא.

(20) מה הפירוש "ולא הספיקה לגמור את הדבר"? מה שרה לא שמעה, הרי לכאורה שמעה את הכל! אלא ברור שכוונת המדרש היא להקרבת האיל. ושרה מתה כי לא שמעה על הקרבת האיל.

חלק ב: ישמעאל ועשו - אויב ושונא

[א] בראשית כד, ט

וַיִּבְרְכוּ אֶת רַבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אַחַתְנָנוּ אֵת הַיְי לְאַלְפֵי רַבְקָה וַיִּירֶשׁ זַרְעָךָ אֶת שְׂעַר שְׂנָאִיו:

[ב] רש"י שם

את זרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה... יהי רצון שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת.

[ג] רשב"ם שם

ממך יצאו אותם הבנים שנאמר בהם בשעת העקידה "וירש זרעך את שער אויביו".

[ד] בראשית כב, יז

כִּי בָרַךְ אֶבְרָהָם וְהִרְבָּה אַרְבָּה אֶת זַרְעוֹ וְגו' וַיִּרֶשׁ זַרְעוֹ אֶת שְׂעַר אֵיבָיו:

(1) אם הברכה לרבקה היא הברכה שניתנה בהר המוריה לאברהם, מדוע נשתנה השם מ"אויביו" ל"שונאיו"?

[ה] רש"י במדבר י, לה

ויפוצו אויביו – המכונסין. וינוסו משנאיך - אלו הרודפין.

(2) מה הפירוש "המכונסין", לעומת "אלו הרודפין"?

[ו] הרב משה שפירא זצ"ל

"אויב" פירושו שהאיבה קיימת כאשר שני הצדדים נמצאים ביחד מכונסין. אך אם לא יהיו יחד, אלא אחד כאן ואחד שם, לא תהיה איבה, כי האיבה ניזונת מההמצאות ביחד, ועל כך פירש רש"י "אלו המכונסין". מה שא"כ ב"שונא", שם עצם מציאות השנוא מעוררת שנאת השונא, ולא תלוי בהמצאות יחד. ולכך פרש"י "אלו הרודפין", שקם ורודף אחריו אף מרחקים.

(3) הסבר לפי זה השוני בין "ויפוצו אויביו" לבין "וינוסו משנאיך", ודייק פרש"י הכניס תיבות אלו בתוך הד"ה. וכן יש כפל תיבות "אוהב-אהוב", "שונא-שנוא", אך אין ל"אויב" תיבה מקבילה. באר מדוע.

(4) נראה שתוארים אלו מבדילים בין ישמעאל לעשו.

[ז] רש"י בראשית לג, ד

אמר רבי שמעון בן יוחאי, הלכה היא בידוע שעשו שונא לעקב.

[ח] פרקי רבי אליעזר ס"פ כח

בני ישמעאל, שעליהם בן דוד יצמח, שנאמר [תהלים קלב, יח] "אויביו אלביש בשת ועליו יציץ נורו".

[ט] פרקי רבי אליעזר פמ"ח

עתיד הקב"ה להשמיד לבני עשו שהן צריין לבני ישראל, וכן לבני ישמעאל שהם אויביו, שנאמר [מיכה ה, ח] "תרום ידך על צריך וכל אויביו יכרתו".

(5) נמצא שישמעאל הוא "אויב", ועשו הוא "שונא", וראה רבינו בחיי [דברים ל, ז]. וכך היה בעשו וישמעאל עצמם; עשו שלח את אליפז לרדוף אחרי יעקב [רש"י בראשית כט, יא], ואילו לאחר גירוש ישמעאל מבית אברהם [בראשית כא, יד], לא שמענו שישמעאל צרר ממרחק ליצחק.

וכן ראינו בדור האחרון את עשו העמלקי רודף אחר ישראל הנמצאים בקצה תבל ["אלו הרודפין"], ואילו איבתו הקיימת של ישמעאל כאשר ישראל וישמעאל נמצאים על אותה פיסת קרקע מצומצמת ["המכונסין"].

(6) וממילא ברור מאליו מדוע בהר המוריה נאמר "אויביו", שהברכה נאמרה לאברהם, שיצאו ממנו יצחק וישמעאל, ואילו הברכה שבפרשתינו נאמרה לרבקה, שיצאו ממנה יעקב ועשו ["שונאיו"].

(7) דברים אלו מפורשים בב"ר כאן, לפי פירוש הרד"ל.

[י] ב"ר נו, יא

"וירש זרעך את שער אויביו". רבי אומר זו תרמוד, אשריו כל מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד.

[יא] חדושי רד"ל שם ס"ק כג

היא תדמור במדבר בערים שבנה שלמה [מ"א ט, יח]. והיא על פתחה של מדבר ערב, ששורין בו בני ערב וישמעאל. וזה שנאמר "שער אויביו", וכמו שאמרו בפר"א ס"פ כח, ופמ"ח, "אויביו" על ישמעאל.

(8) אך מהי כוונת רבי בב"ר "אשריו כל מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד"? נעיין בדברי הרמב"ן כאן.

[יב] רמב"ן בראשית כב, יז

ויירש זרעך את שער אויביו. והנה הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו, או שיפול ביד אויביו ולא יקום. והנה זו הבטחה שלימה בגאולה העתידה לנו.

(9) הרי שהבטחה הראשונה בתורה על הגאולה נאמרה ביחס ל"אויביו". מכאן ניתן להסיק שהגאולה תבוא בקשר למאבק בישמעאל, וכמבואר להדיא בפרקי ר"א ס"פ כח [אות ח]. וזו שמחה לארצך, במיוחד בימים אלו. ולכך מובנת היטב כוונת המדרש "אשריו", שבוה יזכה לראות את הגאולה במהרה בימינו.

[יג] בעל הטורים ס"פ חיי שרה

על פני כל אחיו נפל - וסמ"ך ליה ואלה תולדות יצחק.
לומר כשיפול ישמעאל באחרית הימים או יצמח בן דוד, שהוא מתולדות יצחק

(10) עיין מאמרי פחד יצחק סוכות, מאמר סב, במה שביאר דברי בעל הטורים האלו.